

Възпитанието като социален феномен-същност на възпитанието като процес и резултат

Понятието „възпитание” е едно от най-използваните. То е целенасочен процес на въздействие на социализация на личността, то е сложно взаимодействие между възпитателя и възпитаника. Възпитанието е целенасочено, продължително, многостранно взаимодействие на дейността на възпитаника с всички фактори за социално влияние, с цел формиране у възпитаника на възпитателен облик, съответстващ на общочовешките добродетели.

Анализът на феномена възпитание в исторически аспект показва, че то се променя в съдържателен и организационно-практичен аспект, съобразно потребностите на социума, съобразно нуждите на обществото от съответните личности. Това обстоятелство дава основание да се направи извод, че възпитанието, като едно от най-значителните социални явления, има исторически променлив характер.

Анализът на останалите документи, характеризиращи феномена възпитание в първобитното общество, показва, че то се осъществявало в условията на конкретна реализирана дейност, т.е. в първобитните общества няма училища, а в процеса на трудовата дейност се осъществявало и възпитанието. Специални училища се създават в следващата обществена формация – робовладелското общество. В него възпитанието на поколенията става в специални училища. До нас са достигнали данни за възпитанието и образованието в двете градове – държави Спарта и Атина. Спарта е градът-държава, която воюва, основният поминък е войната и това се отразява и върху образованието и възпитанието. В спартанските училища се отделяло внимание на подготовката на бъдещите войници. Детето в спартанското училище се обучавало, за да може да овладее умения и навици да се справя във военна ситуация. Независимо, че в спартанските училища се обучавали само децата на робовладелците, тези деца трябвало да овладеят основни знания, свързани с владееене на оръжие, на военни техники, т.е. основни знания, които са показвали това доколко детето е физически и умствено подготвено да воюва. Останали са сведения за игри, наречени криптии, които означавали организиране на упражнения върху живи хора-робите. В Древна Атина се подготвяли децата на робите да стават търговци, тъй като Атина е град-държава, която се занимава с търговия, т.е. детето овладява знания, свързани с математиката, геометрията, астрономията, риториката, които му помагат то да се реализира като съвременен търговец и мореплавател.

През средновековието църквата има водещо място във възпитанието и образованието и основно училища се създавали към църквите и манастирите. Основното съдържание на възпитанието и образованието е свързано със схоластиката, т.е. свързано е със заучаването на дадени тези, на църковното писание, без да се изисква от детето да прояви разбиране и творческо мислене. Центъра е поставен върху репрезентативното мислене, а не върху творческото мислене.

В късното средновековие, когато се развиват занаятите и търговията, църквата е принудена да въведе две групи учебни дисциплини: тривиდიум (три

учебни дисциплини - четене, писане и смятане) и квадравиум (4 дисциплини – астрономия, риторика, геометрия и математика), т.е развитието на социума предизвиква съдържателна промяна на образованието и възпитанието в църковните училища. През средновековието съществували и т.нар. рицарски училища (за децата на феодалите), но там не се обръщало внимание на интелектуалното възпитание и много често децата ги завършвали, без да знаят да четат и да пишат.

Теории за произхода на възпитанието

1. Теория на Шарл Летурно – френски философ, социолог, етнограф. Приема, че възпитанието е възникнало зад пределите на човешкото общество. При своите изследвания застъпва схващането, че възпитанието съществува при животните.
2. Теория на Монро – създава теория за подражанието. Той приема, че същността на подражанието се изразява в подражанието на подрастващите на по-възрастните членове на обществото.
3. Теория на Фр. Енгелс – трудова теория за произхода на възпитанието. Приема, че трудът е основен фактор за превръщане на маймуната в човек. Едва, когато човек е започнал да произвежда блага, е възникнала потребността този трудов опит да се предава на следващото поколение.

В съвременните условия възпитанието трябва да осигури цялостно и хармонично развитие на личността, която трябва да притежава съответните интелектуална, нравствена, естетическа, физическа и трудова култура. Съвременното съдържание на възпитанието включва и някои задължителни ценности, като хуманност, отговорност, висока образованост и висок професионализъм.

Възпитанието, най-общо, може да бъде определено като целенасочено многостранно взаимодействие на възпитавания, с факторите за възпитателно влияние, с цел формиране възпитателен облик, съответстващ на общочовешките възпитателни ценности и предпочитанията на индивида. Като обществено явление, възпитанието е съществен елемент на всяка социална система се подчинява на закономерностите на общественото развитие. Възпитанието осъществява взаимовръзка с други социални явления, оказва им влияние и търпи влияние от тях. Същността на възпитанието, като социално явление е преди всичко в организираното предаване от едно поколение на друго, постиженията на възпитателната практика. Първоначално възпитанието се проявява, като обществена дейност при формирането на индивида в семейството, рода, обществото. С натрупването на социален опит от човечеството тази дейност постепенно се усложнява и се достига до нейното обособяване, като относително самостоятелна наука. *Като социално явление*, възпитанието изпълнява специфични функции :

1. Предаване възпитателния опит на човечеството ;
2. Осигуряване на приемственост между общочовешките и възпитателни ценности на обществото;
3. Възпитанието изразява културното и възпитателно развитие на всяка нация ;

4. Възпитанието е основен фактор за социално формиране на подрастващите поколения .

Всеки процес означава както изменения в състоянието на даденото явление, така и съвкупност от последователни действия за постигането на определена цел. Трябва да се прави разграничение между процес и дейност. Процес без дейност, която да го реализира, не съществува, но наличието на дадена дейност не гарантира протичане на процес. Възпитателната дейност е вид педагогическа дейност, съвкупност от възпитателни действия и състояния. Както във всяка дейност и във възпитателната могат да се разграничават външна (действена) и вътрешна (процесуална) страна .

Възпитателният процес е вид педагогически процес, изразяващ процесуалната страна на възпитателната дейност, т.е. придвижване напред на възпитателния облик, на личността, в резултат от определени възпитателни действия .Понятието възпитателен процес най-пълно изразява същността на възпитателната дейност .Възпитателният процес е въздействие на възпитателя върху възпитаника ,процес на взаимодействие между тях ,взаимодействие между възпитателните форми и възпитаника .Различно е отношението към структурата на възпитателния процес .Обикновено се разграничават 3 основни етапа ,логически свързани помежду си .По същество те разкриват пътя на формиране на възпитателния облик на личността .На тази основа условно могат да бъдат разграничени следните етапи на възпитателен процес :

- 1.Формиране на представи ,понятия,възгледи ;
- 2.Формиране на чувства и емоции, убеждения у възпитаника ;
- 3.Формиране на умения и навици за правилно поведение и на привички ,въз основа на формираните у възпитаника убеждения ,умения и навици на поведение .

Тези етапи на възпитателен процес са относително самостоятелни ,често преливащи един в друг.

Проблемът за управлението на възпитателния процес е слабо разработван. Обикновено „управлението” се разглежда като съзнателно планирано, организирано, отчитано влияние на субекта върху обекта; процес на ръководене на развитието и функционирането на личността. По такъв начин най-често се определя като влияние, въздействие. По своето предназначение функциите на управлението на възпитателния процес са израз на основна задача на възпитанието и тяхната насоченост към формиране възпитателния облик на личността. За това и **основните функции на управлението на възпитанието** могат да се разграничат на **формираща ,коригираща ,информираща и контролираща.**Всички са в единство, но са и самостоятелни. Колкото повече фактори са включени във възпитателния процес, толкова повече се усложнява съдържанието на управление на възпитание .

Някои автори правят опит да разграничат съзнателно и стихийно управление на възпитанието .Но може да се разграничат различни видове управление въз основа на отделни признаци(например-външно,вътрешно ,цялостно,частично ,сложно управление и др.).Управлението трябва да осигурява активно взаимодействие на субекта и обекта на управление ,да осигурява цялостно духовно обогатяване на обекта на управление ,да осигурява понататъшно прогресивно изменение на обекта .

Като особености на възпитанието могат да бъдат приети :

- Продължителността на възпитанието ,която е съставена от самостоятелни моменти на възпитателни взаимоотношения ,свързани в обща верига ,която създава представата за нравственост ,съчетана с прекъснатост(отделни моменти);

- Сложната противоречивост във възпитанието намира израз в скокообразността, като особеност на възпитанието (формирането на която и да е възпитателна характеристика на индивида е продължителен и сложен процес ,което изключва възможността за внезапно или неочаквано проявление ,на което и да е качество на личността). Скокообразността не може да бъде обяснена с неочакваност или внезапност на поведенчески прояви . Тя се обяснява само с противоречивостта на възпитателния процес .

Всички противоречия във възпитанието са подчинени на противоречието между достигнатото, в даден, момент равнище на възпитаност на личността и по-висшите изисквания към нейния възпитателен облик. Преодоляването на противоречията между старото и новото равнище на възпитанието бележи нов скок в развитието на възпитаността, на личността и в същото време създава предпоставка за ново противоречие. Неравномерното развитие е повлияно от различията по сила, продължителност на възпитателните взаимодействия и противоречивото им отражение върху възпитателния облик на възпитаниците .

Вероятностният характер на възпитанието върху възпитаника пада пряко и косвено ,различни влияния ,с които той по определен начин си взаимодейства. Могат да бъдат разграничени някои основни закономерности на възпитанието :

- зависимост на възпитанието от потребности на обществото;
- от целта и съдържанието на възпитанието в обществото.

Съдържанието на възпитанието, от една страна, е отражение на възпитателната култура на обществото, а от друга – отражение на социално-икономическото и културно развитие на обществото. Структурата на съдържанието включва, като основни компоненти интелектуалните, нравствените, естетическите, трудовите и физическите представи, понятия, възгледи, чувства. Съдържанието е тясно свързано с целта на възпитанието. Съдържанието на възпитанието винаги преследва някаква цел(осъзната или не) на възпитаника или възпитателни фактори .Всяко съдържание на целта запазва общочовешките си измерения ,очертаващи общочовешкия идеал за възпитан човек.

Възпитателната дейност, по своята същност и предназначение, е предпазна дейност, насочена към правилното развитие на възпитателния облик на личността и предпазването и от нежелани отклонения в развитието на нейния облик .Предпазването на личността от неправилно възпитателно развитие е основна функция на всяка възпитателна дейност .Основни форми ,методи ,средства ,които намират приложение при коригиране проявите на възпитаниците са : разясняването ,ограничаването ,беседването ,личните примери ,различните средства за онагледяване .

Ограничаването и стимулирането са неотделими. Ограничаването се постига с различни забрани, наказания. Под възпитаност се разбира комплексно свойство на личността, което се характеризира от наличието на степента на формиране у нея, на значими качества, отразяващи обществена социална характеристика на човека и е съвкупност от всички възпитателни отношения, в които е включен човекът.

Състоянието на възпитателните отношения на индивида, в даден момент, е състояние на неговата възпитаност. Тя е резултат от взаимодействие на възпитаника с дейности на всички фактори за социално влияние. Съдържанието на възпитаността е отражение на съдържанието на тези структурни компоненти, които тя реализира в съзнанието и поведението на личността – качества или възпитателни отношения (представи, понятия, възгледи, чувства, действия). Структурата на възпитаността е тясно свързана със същността и съдържанието на възпитаността. Тя е съвкупност от качества на личността.

Понятието „диагноза” има гръцки произход и означава разпознаване. Диагностиката е вид познавателна дейност или особен процес на познание състоянието, на определени явления. Диагностирането на възпитаността на личността е процес на проучване и разкриване състоянието на нейния възпитателен облик, в даден момент, и процес на оценяване състоянието на възпитателния облик. Прогнозирането на резултатите от възпитанието се свързва, най-често, с планирането на възпитателните задачи и дейности, с предвиждането на възпитателен резултат. Между диагностиката и прогнозирането има тясна връзка. По своята същност диагностирането е основна предпоставка за прогнозирането.

Равнището на възпитаност на личността е степента , в която състоянието на нейната възпитаност ,удовлетворява изискванията за възпитана личност в обществото .Различни са мненията на отделните автори ,относно показателите и критериите за възпитаност .Критерий се характеризира ,като признак ,по който се прави оценка .Показателите могат да бъдат разглеждани, като основни признаци ,белези, черти, характеристики на същността и съдържанието на възпитаността ,като нещо определено .Критериите (от гръцки – мерило за оценка) са основни изисквания, благодарение, на които може да протече процес на измерване ,оценяване . Основни показатели за възпитаност са различни видове възпитателни отношения : умствени ,нравствени ,естетически ,трудови и физически .По своето съдържание и насоченост разкриват съдържанието на възпитаността на личността ,в даден момент .Разграничението на критериите от показателите се състои в следното :

-критериите изразяват изисквания към съдържанието и качеството на възпитаността;

-критериите са мярката ,с която се установява степента на удовлетвореност от състоянието на възпитаността.

Системата от възпитателни критерии е система от изисквания към състоянието на възпитателния облик на личността .Между критериите и показателите за възпитание съществува единство ,относно броя ,степента на общност и обхват .

Основни етапи в развитието на възпитателната теория

1. Донаучен период – обхваща времето от развитието, утвърждаването на възпитателните дейности до придобиването на организиран характер.
2. Период на стихийно научно развитие – обхваща от обособяването на първите теоретични възгледи за възпитателна дейност и поява на опити за елементарна възпитателна теория в рамките на общите философски възгледи и теории.

3. Период на класическо научно развитие – обхваща времето на утвърждаване на педагогическата наука, като самостоятелна научна област и очертаване системата на основните възпитателни възгледи, т.е. опити за цялостно разгърнато обосноваване.
4. Процес на самостоятелно научно развитие – това е период, в който започва с утвърждаване, с основни клонове на педагогическо познание. Времето, когато се очертават предмета и задачите на теория на възпитанието, и се правят опити за обособяване на отделни нейни клонове.
5. Период, който започва от 80-те год. на 20 век и се характеризира с осъзната необходимост от развитието на теория на възпитанието на плурастична методология.

2014 – доц. Соня Георгиева